

Čeština a angličtina v průsečíku lexikálních hybridů¹

Keywords: borrowing, anglicisms, hybrids, hybridization, pseudo-anglicisms, calques, adaptation, neology, word-formation means

Klíčová slova: přejímání, anglicismy, hybridy, hybridizace, pseudoanglicismy, kalky, adaptace, neologizace, slovtvorné prostředky

Abstrakt

The paper is devoted to the analysis of the latest Czech vocabulary the hybridity of which results from the combination of word-formation means of Czech and English origin. It first focuses on the position of hybrid formations among borrowings and provides a terminological overview of the types of borrowing from English (anglicisms – pseudoanglicisms – calques – hybrids). Then, drawing on a sample of excerpts from contemporary Czech texts, it suggests possible classifications of hybrids with English word-forming elements and illustrates their different types.

Príspevek je venovaný analýze najnovjšej českej slovní zásoby, jejíž hybridnost vyplývá ze spojení slovtvorných prostředků českého a anglického jazykového původu. Nejprve se zaměřuje na postavení hybridních útvarů v rámci přejímek a poskytuje terminologický přehled typů přejímek z angličtiny (anglicismy – pseudoanglicismy – kalky – hybridy). Na základě vzorku excerptce ze současných českých textů pak naznačuje možné klasifikace hybridů s anglickými slovtvornými prvky a ilustruje jejich různé typy.

1. Úvod

Hybridní tvoření slov se v češtině uplatňuje od nejstarší doby a jeho podíl na rozšiřování její slovní zásoby se zejména od poloviny 20.

¹ Tento text vznikl v rámci programu Cooperatio, vědní oblasti Lingvistika.

století zvyšuje. Poukázali na to mnozí autoři v řadě studií i v dílčích knižních pracích (Helc 1953; Mejstřík 1965; Martincová, Savický 1987; Svobodová 2001; Mitter 2003, 2008 aj.). V tomto příspěvku se věnujeme nejnovějšímu lexiku českých textů konce 20. a začátku 21. století, jehož hybridnost vyplývá ze spojení slovtvorných prostředků českého a anglického jazykového původu. V návaznosti na pojetí hybridů (afixoidního typu) u Martincové a Savického (1987) jako neologických inovací se nejprve zaměříme na postavení hybridních útvarů v rámci přejímek a poskytneme terminologický přehled typů přejímek z angličtiny (anglicismy – pseudoanglicismy – kalky – hybridy). Poté na základě vzorku z excerptce naznačíme možné klasifikace hybridů s anglickými slovtvornými prvky a ilustrujeme zastoupení jejich různých typů.

1. Teoretická část

Úvodem se pokusíme zpřehlednit typologii přejímek z angličtiny a uvedeme některá jejich (zaznamenaná) terminologická označení.

2.1 Terminologický přehled typů přejímek: anglicismy, pseudoanglicismy, kalky, hybridy

Přejímku/výpůjčku chápeme v podstatě shodně s pojetím v NESČ (Nekula 2017) jako „výsledek jazykového kontaktu dvou nebo více jazyků“. Ve vztahu ke zdrojové angličtině pak v rámci přejímek vymezujeme anglicismy a vycházíme z jejich pojetí tamtéž (Bozděchová 2017), tj. anglicismy jako jazykové prostředky převzaté z angličtiny do jiného jazyka nebo podle angličtiny v něm vytvořené. Jak podrobněji uvádí Klégr a Bozděchová (2022b), tvoří dvě základní skupiny: anglicismy přejímkové (materiálové) a anglicismy překládové (strukturní, zahrnující lexikální a sémantické kalky). Na základě kritéria (lexikální) neologizace, tj. odlišením slovtvorby od (slovtvorné) adaptace, blíže rozlišujeme (Bozděchová, Klégr 2022a, b) anglicismy (výpůjčky přímé, tedy neadaptované, citá-

tové, a adaptované graficky, foneticky a/nebo morfolo­gicky) a p s e u d o a n g l i c i s m y (neologismy vytvořené v češtině bez korelátu v angličtině, zčásti nebo výhradně obsahující anglický element). Vyme­zujeme tedy pseudoanglicismy jako kategorii slov založených na anglicismech, jako nové pojmenovací jednotky utvo­řené v češtině s využitím anglických prvků. Přejímání slov (zejména v češtině jako flektivním jazyce) doprovází procesy formální adaptace; rozdíl mezi adaptací přejímky a tvořením slo­va (neologismu) spočívá v tom, že při adaptaci nevzniká nové pojme­nování (význam derivátu vzniklého přidáním českého slovotvorného sufixu se neliší od významu anglického základu). Pseudoanglicismy se tvoří různými formálními slovotvornými postupy (derivací, kom­pozicí, abreviací aj.) a obsahují slovotvorné prvky anglického i české­ho původu.

K a l k y bývají vyme­zovány (viz NESČ, Karlíková 2017) jako vý­sled­ek přejetí slova (slovního spojení) z jednoho jazyka do jiného jazyka doslovným překladem; cílový jazyk přitom napodobuje struk­tu­ru přejímaného slova nebo slovního spojení pomocí vlastních lexi­kálních prvků. Blíže se rozlišují s é m a n t i c k é k a l k y, které vznikají tak, že slovo existující v daném jazyce v jistém významu získá další význam podle cizí předlohy. Jak jsme se pokusili blíže objasnit (Klégr, Bozděchová 2022b), l e x i k á l n í k a l k y představují lexi­kální jednotky, k nimž patří i volné překladové reprodukce, tedy p ř i b l i ŷ n é k a l k y, a jako okrajový typ k r e a t i v n í n o v o t v a r y (nejde o doslovný ani volný překlad, n ý b r ŷ o n e p ř í m ý p ř e k l a d). Pro lexikální a sémantické kalky je společný vznik překladem, liší se však tím, že lexikální kalky importují novou formu (a význam), zatímco sémantické kalky pouze nový význam.²

H y b r i d y (lexikální hybridní útvary) chápeme jako lexikální jed­notky složené z prvků různojazyčného původu, v případě h y b r i d -

² Kalky dále (Klégr, Bozděchová 2022b) klasifikujeme podle struktury: Jedno­slovné lexikální kalky (deriváty, kompozita) označujeme jako slovotvorné kalky, víceslovné jako k o l o k a č n í k a l k y. S é m a n t i c k é k a l k y rozdělujeme na v o l n é (samostatně stojící) a v á z a n é (jsou součástí kolokačního kalku).

n í c h a n g l i c i s m ů (ty zde dále analyzujeme) tedy anglických a českých volných nebo vázaných lexikálních morfémů (tj. koře­nů/slovotvorných základů nebo derivačních afixů).

2.2 Pojetí hybridů

Tradičně se hybridy vymezují vcelku jednoznačně jako kombinace prvků různého jazykového původu. V tomto příspěvku se zabýváme pouze hybridy lexikální povahy, jazyková různost se tedy týká kombi­nování/spojování lexikálních a slovotvorných prostředků (morfémů) v rámci pojmenovacích jednotek. Přesnější vymezení/definice hy­bridů a hybridnosti však takto jednoznačně nebývají.

2.2.1 Hybridy v české lingvistické tradici

Ačkoli se princip hybridnosti projevuje již od staré češtiny (Němec 1968) a pokračuje i v pozdějších vývojových fázích jazyka, teoretický popis či přesnější vymezení v podstatě chybí. Zmíněny byly např. v Drobnosti v „Naší řeči“ v roce 1926³ nebo v Havránkově *Vývoji spi­sovného jazyka* (1936). Teoreticky však na hybridy v nové češtině v moderní české lingvistice jako jeden z prvních poukázal Trávníček (1942, 1948), jeho pojetí v podstatě přebírá Helcl (v 50. letech 20. sto­letí byly známé názory M. Helcla zejména na hybridně tvořená kompo­zita). Zpočátku byly většinou hybridní útvary v české lingvistice od­mítány či označovány za neústrojné a hodnoceny jako stylově přízna­kové, „nižší“ (Mejstřík 1965 aj.). Jejich vyme­zování a postoj k nim se však především v průběhu 20. století měnily a přehodnocovaly podle toho, jak se hybridně tvořená pojmenování začínala rozšiřovat v komu­nikaci, nejprve převážně profesní (hojně využívající substandardní, tedy profesní a slangové prostředky, i standardní, tedy hlavně odborné), později i v dalších oblastech: v publicistice i v běžném dorozumívání.⁴

³ *Nadání, nadace*. „Naše řeč“ 10, 1926, s. 234–236.

⁴ Hybridní kompozita zaznamenává Stich (1971) u K. H. Borovského při rozboru neologismů v jeho publicistických textech (*medvědogie, tranzitoobchod*). Většina

Trávníček ve své *Mluvnici spisovné češtiny* (1948) vyčleňuje tvoření hybridů jako samostatný způsob tvoření slov, vedle odvozování, skládání, zkracování uvádí hybridizaci:

O hybridizaci, o hybridním tvoření, o hybridních slovech mluvíme tehdy, jednak jsou-li slova tvořena z domácího nebo ze zdomácnělého základu cizí příponou (§ 165) nebo předponou, jednak nahradí-li se v cizí složenině jedna část slovem domácím. Je to způsob tvoření slov celkem řídký (Trávníček 1948, s. 450).

Za hybridní však nepokládá přejatá slova s českými příponami; i když i u nich jde o kombinaci morfémů (dvou) různých jazyků, jde podle něj o přizpůsobení cizích slov slovotvorné (a tvarové) soustavě české, obdobné s přizpůsobením hláskovým, o tvoření slov z cizích základů. Zároveň uvádí podstatné jméno *vánoce* z něm. *Weihnachten*; první část této složeniny v podstatě zůstala, jen se hláskově změnila ve *vá-*, druhá byla nahrazena českým slovem *-noce* (podobně *bavlna* z něm. *Baum-wolle*). Za hybridní nepokládá složeniny typu *auto-doprava*, kde je kmen cizí a sklonná část česká, ani opačné složeniny typu *sebe-kritika*. Tytéž příklady hybridního tvoření (*vánoce*, *bavlna* aj.) uvádí také např. Němec (1968) a považuje je za kompromisní postup mezi přejímáním a překladem cizích slov spočívající v přejímání cizích slov s překladem jejich dílčího komponentu. Hybridní slova jsou podle něj „zpola přejatá, zpola přeložená“ a ve vývoji české slovní zásoby jejich tvoření nepatří k intelektuálním postupům a je velmi vzácné. V *České mluvnici* (1951 a dále) Havránek a Jedlička rovněž chápou hybridní tvoření jako skládání slov z domácího a cizího slovního základu (Havránek, Jedlička 1963, s. 93), popř. jako tvoření slov z domácího slovního základu cizí příponou (Havránek, Jedlička 1963, s. 94, 106). Slovotvorné a tvarotvorné přizpůsobování cizích slov češtině při spojování cizích základů s domácími předponami

z těchto kompozit je podle autora tvořena v souladu se slovotvornými pravidly ve spisovné češtině, vyskytují se však i případy mechanického tvoření. V takových případech slovo svou formou odpovídá existujícímu slovotvornému modelu, ale nerespektují se sémantická a gramatická omezení pro daný způsob tvoření v češtině závazná (*barometři*).

a příponami (popř. koncovkami) za hybridní tvoření nepovažují. Obdobně podstatu hybridů (*houslista*, *nadace*, *moravismus*, *hrubián*, *synátor*) vymezil Helcl:

Slova hybridními nazýváme ta, v nichž se jen některá část nahrazuje prvkem domácím, kdežto jiná zůstává nepřeložena a přejímá se, nebo ta, v nichž se k domácímu základu připíná cizí odvozovací přípona (Helcl 1953, s. 36).

Konstatuje, že řidčeji se používá cizí předpona (*ex-předseda*). U hybridních složenin zaznamenává napodobení cizího skládání i vlastní nové skládání (někdy neústrojně).

Na (tehdejší i dosavadní) vágnost pojmu hybridnost upozornil Daneš (1962): podle něj pojem hybridnost postihuje jen to, že dané slovo obsahuje složky z různých jazyků, nijak však tento fakt nehodnotí (Daneš 1962, s. 322). Daneš tak zároveň poukázal na skutečnost, že v novočeské lingvistické tradici hodnocení hybridů velmi souvisí s purismem. Čeští autoři se jimi vesměs zabývali ve snaze poukázat na jejich nevhodnost a potřebu očistit od nich jazyk.

Ze slovotvorného hlediska rozlišil hybridy do tří typů Mejstřík (1965):

1. spojení předpony cizího původu s domácím základem (*subdodávka*),
2. spojení domácího základu s příponou cizího původu (*houslista*, *vědátor*, *úsekizace*),
3. složení cizího a domácího základu v jednom slově (*bromovodík*, *autodoprava*) nebo naopak (*čechofil*, *vzduchotechnik*).

Shodně s ostatními Mejstřík hybridní tvoření vymezuje jako spojování přejatých dvou nebo více slovotvorných prvků (základů, předpon a přípon) rozdílných co do původu, tj. domácích a cizích, v jednom slově (Mejstřík 1965, s. 1). Za reprezentativní typ hybridního tvoření pokládá spojení cizího zkráceného nebo jako slovo samostatně se nevyskytujícího výrazu s domácími základy.

Hybridnost zmiňuje také na příkladech kompozit Martinčová (1983) ve své monografii o neologismech; hybridní kompozita (typu *elektrovařič*, *feroslitina*, *fotokomora*) uvádí jako příklad inovací, tj.

lexikálních neologismů uplatňujících se v dílčím systému slovo-
tvorné roviny (Martincová 1983, s. 121). Jak autorce ukazuje neologický ma-
teriál, vznik hybridních kompozit není bezprostředně závislý na cizích
předlohách, nerozšiřují tedy pouze slovní zásobu o nové prostředky
pokládáné za nespisovné. Svým specifickým charakterem pomáhají
konstituovat ve slovo-
tvorném systému repertoár dalších prostředků
cizího původu (z hlediska genetického vznikají zkrácením původního
výrazu, přičemž dochází k lexikalizaci významu, viz *elektro-*, *foto-*⁵).

Bez specifikace slovo-
tvorného způsobu vymezuje hybridnost (ob-
dobně jako v dřívějších pracích, viz zde výše) např. také Lotko (1986,
s. 79): hybridní slova chápe jako vzniklá křížením domácích a cizích
prvků. Obdobně je tomu i v novějších mluvnicích češtiny: *Příruční
mluvnice češtiny* (1995, s. 101) charakterizuje hybridní slova jako
spojení prvku domácího a cizího jazyka. Konstatuje, že jde často
o vytváření nového slova s použitím abstrahované složky cizí (*moto-*,
maxi-), a poukazuje na to, že mívají často slangový charakter, jindy
mohou být i odbornými termíny. *Čeština – řeč a jazyk* (Čechová a kol.
2000, s. 82) vymezuje hybridnost jako spojování, spřahování prvků
z různých jazyků v jednom slově, uplatňující se při skládání i odvo-
zování (*houslista*, *nadace*) a zaznamenává posun v jejich hodnocení:
tento dříve odmítaný postup se v současném spisovném jazyce již pro-
sádl.

Zásadní přínos v oblasti zkoumání hybridního tvoření v češtině
znamená studie Martincové a Savického (1987) dospívající k obecným
aspektům toho, do jaké míry vznik a šíření hybridních složenin
(afixoidálního typu) pozměňuje morfémový a slovo-
tvorný systém
(češtiny a ruštiny). Hybridizaci hodnotí jako inovační proces s poten-

⁵ Tyto prostředky autorka společně se Savickým označuje později jako afixoidy
(Martincová, Savický 1987), viz zde dále. Pojem *afixoid* se užívá i v jiných jazy-
cích, např. v němčině, kde má i své odpůrce (viz Schmidt 1987). Význam těchto
nových prostředků je široký, komplementární, a tím se funkčně blíží afixům: jde
o zvláštní druh vázaných kořených morfémů, jejichž produktivita je omezena slo-
vo-
tvornou funkcí vyplývající z jejich stránky formální a významové a stylovou
oblastí výskytu (Martincová 1983, s. 129).

ciálem ovlivnit inovační dění v současné češtině i v ostatních slo-
vanských jazycích. Docházejí k dvěma závažným závěrům:

- 1) díky hybridním kompozitům se afixoidy ustalují jako samostatný
a vnitřně diferencovaný typ morfémů,
- 2) hybridní slova vedou k tomu, že původně nečlenitelná přejatá cizí
slova se z hlediska mluvčích postupně stávají segmentovatelná
(Martincová, Savický 1987, s. 136).

Autoři posuzují rozsah spojovatelnosti slovo-
tvorných prostředků
a dospívají k vymezení definitivního osamostatnění cizího morfému
z přejatých slov jako kritéria spojovatelnosti s domácími slovo-
tvornými prostředky. Obdobně přistupuje k hodnocení přejatých částí
(členů) kompozit *Mluvnice současné češtiny* (Cvrček 2010, s. 121):
existují-li tyto členy v češtině také samostatně, mimo kompozitum,
lze je považovat za součást českého slovo-
tvorného systému. V souvis-
losti se začleňováním přejatých odvozovacích prvků do českého slo-
vo-
tvorného systému (na základě schopnosti spojit se s domácím zá-
kladem do celku stylisticky neutrálního) tato mluvnice zmiňuje (navíc
od většiny ostatních) hybridní odvozování.

Lze tedy shrnout: v české teorii obecně se *h y b r i d i z a c e* chápe
jako *k o m b i n o v á n í* českých a cizích slovo-
tvorných
prostředků při tvoření slov z domácích slovních
základů, kterým vznikají hybridní útvary (s nezdůvodněným vy-
loučením kombinace cizího základu s českou příponou).

2.2.2 Hybridy v dalších (zahraničních) pojetích

Vzhledem k zaměření příspěvku na hybridy tvořené z prvků české-
ho a anglického jazyka se zde zmíníme o postavení hybridů ve vybra-
né zahraniční literatuře zejména anglické (anglicky psané) nebo týka-
jící se angličtiny.

V klasických i současných pojetích nacházíme rozdíly v řazení hy-
bridů: Betz (1949, 1959) a Pulcini a kol. (2012) je řadí mezi (mate-
riálové) přejímky, tzn. oddělují je od kalků, zatímco Haugen (1950)
a Weinreich (1953) je chápou spíše jako samostatnou skupinu stojící

mezi přejímkami a kalky. Podle Betze (1949), který materiálové přejímky a překladové přejímky označuje jako vnější a vnitřní přejímky (*Äusseres, Inneres Lehnwort*), vnější přejímky zahrnují vlastní přejímky (*Lehnworten a Fremdworten* ‚cizí slova‘), hybridní formy (*Hybridbildung*) a falešné neboli pseudo-přejímky (*Scheinentlehnung*). Vnitřní přejímky (*Lehnprägungen*) jsou reprezentovány překladovými výpůjčkami, tj. lexikálními kalky (*Lehnbildung*), a sémantickými kalky (*Lehnbedeutung*). Jiný přístup k hybridům představuje Haugenova klasifikace (1950) založená na pojmech importu a substituce, zahrnující tři základní typy výpůjček: *loanwords* (přejatá slova, morfematiský import bez substituce), *loanblends* (výpůjčkové blendy, import + substituce) a *loanshifts* (překlady výpůjček a sémantické výpůjčky, substituce bez importu). Kromě toho autor uvádí „kreace“ (Haugen 1950, s. 220; odpovídá kreativním novotvarům, zmíněným výše, které Betz řadí pod vnitřní přejímky), tj. nepřímé napodobeniny cizího modelu v přejímajícím jazyce. Vznikají z domácích prvků nebo obsahují vypůjčený prvek, a jde pak o hybridní tvoření. Podle autora v *loanblends* přesahuje adaptace cizích forem jednoduchou náhradou „domácích zvuků a flexe za cizí“ a vede k přidání „části nebo celého domácího morfému“, čímž vznikají jak hybridní deriváty, tak hybridní složeniny.

Ačkoli Haugen (1950) používá označení *loanblends*, má na mysli hybridní formace. Termín *hybrid* používá, když rozlišuje mezi *loanblendy* založenými na cizích modelech („jsou zde zahrnuty pouze takové ‚hybridy‘, které zahrnují rozpoznatelný cizí model“; Haugen 1950, s. 215) a dvojjazyčnými kreacemi postrádajícími model („[t]akové formace jsou někdy zaměňovány s *loanblendy*, protože se jim podobají tím, že jsou ‚hybridní‘“, „[p]okud jsou klasifikovány bez ohledu na výpůjčkový proces, jeví se jako ‚hybridy‘“; Haugen 1950, s. 220–221). Proto Haugen rozeznává dva druhy hybridů: ty, které jsou výsledkem přejímání (*loanblends*, hybridní lexikální kalky), a ty, které „nejsou součástí procesu přejímání“, tj. hybridní kreace.

Na Betze (1949) a Haugena (1950) navazuje Weinreich (1953, s. 47–62), který interpretuje výpůjčky z hlediska lexikální interference

jedné slovní zásoby s druhou. U nesložených slov rozlišuje dva typy interference:

- (i) přejímka vzniklá „přímým přenosem fonetické sekvence z jednoho jazyka do druhého“ a
- (ii) rozšíření významu domácího slova v souladu s cizím modelem, tj. sémantický kalk.

Pro tzv. komplexní lexémy (složeniny a víceslovné lexémy) předpokládá tři možné typy interference:

- (i) přenos všech prvků cizího lexému do cílového jazyka (přejímka),
- (ii) reprodukce všech prvků cizího lexému ekvivalentními domácími prvky provázená sémantickým rozšířením (překladová výpůjčka, lexikální kalk, včetně volných a nepřímých překladů, kreací),
- (iii) kombinace přenosu a reprodukce (hybridní formace, odpovídající Haugenovým „*loanblends*“).

Tento poslední typ může zahrnovat sémantické rozšíření v domácích prvcích a v derivátech mohou být reprodukovány (tj. přeloženy) jak slovotvorný základ, tak afix. Haugen (1950) i Weinreich (1953) uvádějí vedle hybridní kompozice i hybridní derivaci.

Pro srovnání připomeňme výběrově některé novější práce na téma hybridizace ve slovanské slovotvorné lingvistice: šířeji se vlivu angličtiny na slovanské jazyky věnovala řada lingvistů, např. Ohnheiser (2003), Waszakowa (2003, 2005), Zemskaja, Rudnik-Karwatowa (2010) aj. Waszakowa (2019) jako charakteristické a společné projevy tohoto vlivu uvádí nárůst specifického typu lexikálních a slovotvorných inovací a systémových tendencí ke zvýšení aglutinace na úkor omezení flexe – právě to se odráží v rozšíření slovotvorných modelů, které nemají slovanské (nebo latinské) kořeny a porušují pravidla systému, viz v polštině *wegedieta* ‚veganská strava‘, *fitblogger* ‚fitness bloger‘, *proKolej* (Waszakowa 2019, s. 190). Koriakowcewa (2021a) chápe hybridizaci jako adaptační mechanismus: adaptační roli slovotvorných afixů zmínil již Trávníček (1948), avšak její hybridní formu odmítl (viz zde výše). Autorka ilustruje a analyzuje (” 2021b) hybridní deriváty a hybridní neoderiváty (užívané v internetové komuni-

kaci české, ruské a polské) se sufixy/suffixoidy z angličtiny, např. *-ing*, *-(o)holick/- (o)holik*, *-zavr/-zaur/-saurus*, *-oid*⁶.

2.3 Hybridní anglicismy v jazykové konfrontaci

Z jazykověkonfrontačního pohledu hybridy vždy obsahují prvky výchozího (zdrojového) a cílového jazyka (recipienta). Nicméně v teoretických přístupech se objevují i náznaky, že hybridizace může být do určité míry ovlivněna typologickými rysy cílového jazyka (v němčině se např. zdá, že převažují hybridní kompozita), proto se zde omezujeme pouze na česko-anglické hybridní útvary.

Hybridy jako typ anglicismů se zmiňují v některých novějších pracích reagujících na základní (a zjednodušující) definici anglicismů u Görlacha: „[anglicismus je] slovo nebo idiom, který je rozpoznatelně anglický ve formě” (Görlach 2003, s. 1).

Tak např. Pulcini a kol. (2012, s. 6; viz diagram níže) rozdělují anglicismy na (a) přímé anglicismy, pod které zahrnují (ne)přizpůsobená přejatá slova, falešné anglicismy a hybridy, a (b) nepřímé anglicismy, rozdělené na kalky (doslovné a volné překlady výpůjček, tj. lexikální kalky, a výpůjčkové kreace) a sémantické výpůjčky. I když ve své klasifikaci následují Betze (1949), Haugena (1950) a Weinreicha (1953), překvapivě definují hybridní anglicismus jako „víceslovnou jednotku, která volně kombinuje anglický prvek s prvkem přijímajícího jazyka” (Pulcini a kol. 2012, s. 7), tedy na rozdíl od Weinreicha a Haugena, kteří oba výslovně zmiňují hybridní kompozici a derivaci a možnost překladu slovtvorného základu i přípony. Je tedy zajímavé, že Pulcini a kol. (2012) o půl století později zmiňují pouze kompozita a fráze. Autoři také nerozlišují mezi hybridy s rozpoznatelnými anglickými modely (*loanblends* nebo *half-translations*) a hybridními výtvy, které jsou výsledkem domácího tvoření bez anglických modelů.

U hybridů tedy vyvstává také otázka modelu ve zdrojovém jazyce: některé (české) neologismy využívající anglické prvky mají v anglič-

⁶ Suffixoid *-oid* pochází z řeckého *-oidés*, ale k jeho současnému rozšíření velmi pravděpodobně přispěla angličtina.

tině korelát/model (přejímky a kalky), jiné (pseudoanglicismy a kreativní novotvary) jej nemají (netýká se to však jen hybridů, viz pseudoanglicismy složené jen z anglických prvků). V souvislosti s tím Pulcini (1999, s. 354), poukazuje na důležitý aspekt hybridních anglicismů: v italských slovnících nachází slova někdy označovaná jako poloanglická (tj. jako hybridy) bez ohledu na to, zda slovo existuje v angličtině, nebo je to italský výtvy, tj. falešný anglicismus. Hybridním anglicismům v němčině se věnuje Onysko (2007, s. 55–59): hybridní deriváty zmiňuje jen letmo, pak se zabývá pouze složeninami jako největší skupinou mezi hybridy (a překvapivě nic neuvádí o víceslovných hybridech). Poznává, že hybridní složeniny jsou převážně podstatná jména; jen zlomek z nich jsou přídavná jména, slovesa nebo příslovce a zdá se, že se užívají více v písemném než v mluveném jazyce. Komentuje klasifikaci hybridů, počínaje Haugenovým odlišením hybridů založených na anglickém modelu od těch, které model postrádají (Haugen je řadí k výpůjčkovým kreacím). Onysko (2007) zdůrazňuje spornost prokazování anglického vlivu a dochází k závěru, že „tvoření hybridů pouze symbolizuje, že němčina může kombinovat domácí a vypůjčené prvky svého lexikálního inventáře za účelem vytvoření nových termínů” (Onysko 2007, s. 57).

Celkově lze konstatovat, že existuje překvapivě málo studií věnovaných konkrétně hybridním výpůjčkám v evropských jazycích a že ty, které jsme zjistili, se všechny zabývají hybridními složeninami. Obdobně je tomu i v české lingvistice, viz zde výše. Tímto příspěvkem (a v návaznosti na Klégr, Bozděchová 2022b) se snažíme reagovat na tento stav popisu hybridního tvoření.

Na rozdíl od většiny českých pojetí a obdobně jako v uvedených anglických pojetích (viz výše) zahrnujeme mezi hybridy nejen deriváty tvořené od domácích kořenů/slovtvorných základů cizími afixy (zejména sufixy), ale také deriváty od cizích/přejatých základů domácími afixy (viz výše Daneš 1962). V obou případech jde o hybridnost ve smyslu kombinace různých jazyčných slovtvorných prostředků, a tedy slovtvorný proces pro češtinu specifický (ve vztahu k domácímu slovtvornému systému za-

loženému především na českých slovotvorných afixech). Snažíme se postupovat konzistentně a zahrnout slovotvorné prostředky cizího původu morfematically různě: právě na morfémový charakter slovotvorných prvků ve struktuře hybridních slov a jeho podíl na tvoření poukázali Martinčová a Savický (1987). Oba případy hybridizace můžeme rozlišit z hlediska její funkce na:

- 1) *a d a p t a č n í h y b r i d i z a c i*, tj. formu (morfologické) adaptace při tvoření hybridních derivátů z cizích základů domácími sufixy, kdy význam derivátu se neliší od významu anglického základu (*online/onlineový prodej*),
- 2) *l e x i k á l n í / l e x i k a l i z a č n í h y b r i d i z a c i*, tj. hybridizaci jako čistě lexikální prostředek při tvoření jednak derivátů z domácích základů cizími sufixy (*fanoušing*), jednak derivátů z anglických základů českými afixy (*dealerství*), při kterém je význam derivátu součtem významu obou složek.

Sufix vzhledem k domácí češtině cizí se analogií může osamostatnit a začít používat i při tvoření dalších slov (při tvoření v rámci slovotvorných kategorií a typů, obdobně jako domácí afixy, viz TSC 2). Takto systémově (paradigmaticky) probíhá v češtině zejména morfologická a s ní současná slovotvorná adaptace anglických adjektiv a sloves (připojováním domácích sufixů a kmenotvorných přípon), tím se anglická slova začleňují do systému češtiny. Na rozdíl od lexikální hybridizace při připojování domácích afixů k cizím (anglickým) lexikálním základům však nejde o vlastní tvoření (neologizaci), ale o adaptaci, tedy integraci anglických adjektiv a sloves, kterou vyžaduje český systém.

Jak je z uvedeného patrné, v přístupu k hybridům se liší názory na to, zda lze jako hybridizaci chápat slovotvornou adaptaci a širěji kde stanovit hranici mezi slovotvornou adaptací a neadaptivním slovotvorným procesem, v našem případě pseudoanglicizací (např. *asapák*, ‚člověk, který chce všechno ASAP‘) a hybridním kalkováním (např. *tweetable – tweetovatelný*). Proto pro slovotvornou adaptaci zavádíme pojem adaptační hybridizace, abychom postihli rozdíl od hybridní

kompozice nebo derivace cizím afixem a lexikální hybridní derivace českým afixem.

3. Analytická část

Vzhledem k tomu, že hybridy (zejména jednoslovné) bývají vymezovány nejednoznačně, je náš vzorek primárně vnímán jako zkušební pro hodnocení statusu potenciálních hybridních anglicismů, tj. cílem je přispět k definici pojmu hybridních anglicismů pro češtinu. Naše excerpce je výsledkem náhodného i záměrného vyhledávání při každodenní jazykové praxi, čtení tisku, reklamy apod. Nemůže tedy být reprezentativní pro frekvenci ani distribuci hybridů v různých žánrech a oblastech. Za hybridní formaci jsme považovali *j a k o u k o l i l e x i k á l n í p o l o ž k u s l o ž e n o u z a n g l i c k ý c h a č e s k ý c h*⁷ *k o m p o n e n t ů* (v libovolném pořadí), tj. volných nebo vázaných lexikálních morfémů (kořen, derivační afix). Shromáždili jsme tak (prozatím) vzorek 500 hybridních anglicismů, z toho 320 (64 %) víceslovných a 180 jednoslovných (36 %), 135 derivátů (75 %) a 45 kompozit.

3.1 Strukturní typy hybridů

Vzorek hybridů, z kterého vycházíme, obsahuje dva základní strukturní typy, jednoslovné hybridy a víceslovné hybridy.

3.1.1 Jednoslovné hybridy

Vzorek jednoslovných hybridů obsahuje kompozita (25 %; včetně afixoidních kompozit a blendů) a deriváty (75 %) a tyto položky představují základní autosémantické slovní druhy:

- *s u b s t a n t i v a*: *popcornovka, piárština, sweetzóna, fanklub, eknížka, webinář,*
- *s l o v e s a*: *vygŭglovat, prosérčovat, downloadovat, lajknout,*

⁷ České, tj. původem české nebo zdomácnělé (počeštěné), tj. vnímané již jako vlastní domácímu jazykovému systému.

- adjektiva: *upcyklační, profejkovaný, tweetovatelný, ultra-lehký*.

3.1.2 Víceslovné hybridy

Ve vzorku jsou z větší části dvojslovné lexémy (*path analýza, peel efekt*; 92 %), část tvoří trojslovné hybridy (*startupový projektový asistent, bike sharingový systém*) a jen výjimečně zahrnují větší počet slov (*face to face rozhovor; výzkumná technika face to face*). Opět jsou zastoupeny různé slovní druhy:

- substantiva: *wellness dovolená, unisex mikina, fibrový brusný kotouč*,
- adjektiva: *fuzzy množinový*,
- slovesa: *IT kontrolovat (Nástroj Environment Manager Policy... umožňuje IT kontrolovat každý kousek desktopu), probuskovat se*,
- výrazy s adverbialní funkcí: *bezpečně online, po hackersku*.

3.2 Typy hybridů v rámci přejímání slov

Jak jsme naznačili výše, hybridy lze klasifikovat podle několika hledisek:

3.2.1 Podle funkce

Hybridy z hlediska zařazení do českého slovtvorného systému a podílu české složky na významu:

- lexikální hybridy – *prideprůvod, coververze, online vzdělávání*,
- adaptační hybridy – *fulltextový, uploadnout, overthinkovat*.

3.2.2 Podle závislosti/nezávislosti na anglickém modelu

Kromě rozdílu mezi adaptačními hybridy a lexikálními hybridy existuje mezi hybridními útvary (a nejen mezi nimi) ještě další rozdíl,

na který poukazují někteří autoři (Haugen, Pulcini a řada jiných): některé hybridy jsou utvořeny podle anglického vzoru, jiné vznikly nezávisle na angličtině (tzv. pseudoanglicismy a vzácněji kreativní novotvary). Viz např.:

- hybridy podle (anglického) modelu – *slim-pračka (slim washing machine), postpravda (post-truth), světelný smog (light smog), hospodářský boom (economic boom)*,
- hybridy bez anglického modelu – *webař* (‘web designer’), *piknikoviště* (‘a place where people go on picnics’), *zavirovat* (‘infect [a PC] with a virus’), *vyfuckovat* (‘tell sb to go fuck themselves’), *nohejbal* (‘foot tennis’).

3.2.3 Podle způsobu tvoření (mechanismu přejímání)

Vedle zmíněných hybridů lexikálních, adaptačních, modelových a bezmodelových je možné hybridní útvary třídít i podle způsobu jejich převzetí či utvoření. Při jejich popisu můžeme vyjít z obecně uznávané klasifikace anglicismů, kterou předkládají Pulcini a kol. (2012):

Na nejvyšší hierarchické rovině rozdělují autoři přejímky/výpůjčky do dvou skupin, přímé a nepřímé, které odpovídají našemu dělení na materiálové přejímky (přímé) a překladové přejímky (nepřímé). Přímé a nepřímé přejímky dále rozdělují na několik podtypů; viz příklady hybridních anglicismů z excerpce:

A. Materiálové přejímky

- neadaptovaná přejímka: *billboard* (0 hybridizace),
- adaptovaná přejímka: *facebookový* (adaptační hybrid),
- falešná přejímka (pseudoanglicismus⁸): *rockeřina, knihobot,*
- hybridní přejímka: ???

B. Překladové přejímky

- přejímka překladem (lexikální kalk): *dárkový voucher, kulturní šok, niťový lifting (thread lift/ing), rychlý internet, pop-up okno,*
- přejímka volným překladem (lexikální kalk): *závislost na internetu* (angl. *internet addiction*),
- kreativní přejímka/novotvar (bez [formálního] modelu): *mozkový trust* (angl. *think tank*),
- přejímka významu (sémantický kalk, neosémantismus): *chatovací místnost, webová stránka.*

Je zřejmé, že s výjimkou neadaptované materiálové přejímky lze ke každému typu přejímání nalézt hybridní útvar. Když tedy Pulcini a kol. 2012 vyčleňují pod přímými přejímkami typ „hybridní přejímka“, je otázka, co přesně tímto označením míní?

4. Závěr

V tomto příspěvku jsme nejprve demonstrovali nejednotnost názorů na hybridní tvoření v domácí i zahraniční lingvistické literatuře: zaměřili jsme se přitom na hybridy tvořené s užitím anglického prvku v české a (vesměs) anglicky psané literatuře o anglicismech (především v pracích neanglických autorů).

Dále jsme vyhodnotili funkci hybridizace a vymezili dva typy, adaptační a lexikální. U adaptačních hybridů, tj. českých derivátů tvořených anglickým základem a českým slovtvorným morfémem, hraje hybridizace čistě formální roli, je ukazatelem slovnědruhé

⁸ Pseudoanglicismus, neologismus utvořený v cílovém jazyce na základě angličtiny, ale bez anglického (formálního) modelu.

platnosti (český morfém nevnaší význam, který by měnil či rozšiřoval význam zdrojového slova, viz *tweetový znak*, angl. *tweet sign*). Český slovtvorný morfém však nemusí mít čistě adaptační funkci: může mít specifický obsah, který spoluvytváří celkový význam slova (*lajknout, olajkovávat, tweetovatelný*). Nejde pak (jen nebo vůbec) o adaptaci, ale o slovtvorný akt, jehož výsledkem je lexém s významem odlišným od zdrojového základu či slova. Takovouto hybridizaci lze chápat jako lexikální hybridizaci, kdy cizojazyčný i domácí prvek jsou nositeli lexikálního významu a jejich spojením vzniká celkový význam výrazu (*steakobraní, partyholka, blekfrajdejček, off-linovka*).

Na základě naší materiálové studie jsme dospěli k závěru, že hybridní anglicismy netvoří zvláštní přejímkový typ, nýbrž jde pouze o formálně specifické (tj. dvojjazyčné) útvary tvořící podskupiny téměř všech typů anglicismů: z větší části jsou to pseudoanglicismy a lexikální a (víceslovné) sémantické (polo)kalky a spadají tedy zároveň pod přejímkové i překladové anglicismy. Zdá se, že hybridní nemohou být pouze jednoslovné (morfologicky) neadaptované materiálové přejímky a jednoslovné a monomorfematické kalky. Samozřejmě jde o pracovní hypotézu, která je otevřena diskusi a bude ověřována na základě toho, co další sběr dokladů a srovnání se situací v jiných jazycích může přinést.

Literatura

- Betz W., 1949, *Deutsch und Lateinisch: die Lehnbildungen der althochdeutschen Benediktinerregel*. Bonn: H. Bouvier u. Co.
- Betz W., 1959, *Lehnwörter und Lehnprägungen im Vor- und Frühdeutschen*, in Friedrich Maurer & Friedrich Stroh (Hrsg.): *Deutsche Wortgeschichte*. 2nd ed. Berlin: Schmidt, vol. 1, s. 127–147.
- Boděchová I., 2017, *Anglicismy v českém lexiku*. In P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny [NESČ]*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. Online: https://www.czechency.org/slovník/ANGLICISMY_V_ČESKÉM_LEXIKU.
- Boděchová I., Klégr A., 2022a, *Pseudo-Anglicisms in Czech. Between borrowing and neology*. In R. M. Solano, P. R. San Segundo (eds.), *Anglicisms and Corpus Linguistics*. Berlin: Peter Lang Verlag, s. 137–157.

- Bozděchová I., Klégr A., 2022b, *Pseudoanglicismy: české neologismy z anglických slov*. „Slovo a slovesnost“ 83, s. 3–27.
- Cvrček V., 2010, *Mluvnice současné češtiny: I: Jak se píše a jak se mluví*. Praha: Karolinum.
- Čechová M. a kol., 2000, *Čeština – řeč a jazyk*. 2. vydání. Praha: ISV.
- Daneš F., 1962, *Vývoj češtiny v období socialismu*. In *Problémy marxistické jazykovědy*, s. 319–323.
- Daneš F., Dokulil M., Kuchař J., 1967, *Tvoření slov v češtině 2, Odvozování podstatných jmen [TSC 2]*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Görlach M., 2003, *English Words Abroad*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- Grepl M., Karlík P., Nekula M., Rusínová Z., 1995, *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: NLN.
- Haugen E., 1950, *The Analysis of Linguistic Borrowing*. „Language“ 26, s. 210–231.
- Havránek B., 1936, *Vývoj spisovného jazyka českého*. In: *Čs. vlastivěda II*, Praha.
- Havránek B., Jedlička A., 1951, *Česká mluvnice*, Praha: Slovanské nakladatelství (1. vydání).
- Helc M., 1953, *Hybridně složená slova jako elektromotor, autodoprava*. „Naše řeč“ 36, s. 34–43.
- Karlíková H., 2017, *Kalk*. In P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny [NESČ]*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. Dostupné online na adrese: <https://www.czechency.org/slovník/KALK>.
- Klégr A., Bozděchová I., 2022a, *Hybrids – a redundant category of anglicisms? Hybrids in Czech texts*. „Espaces Linguistiques“, v tisku.
- Klégr A., Bozděchová I., 2022b, *Opomíjené kategorie českých anglicismů: lexikální a sémantické kalky*. „Časopis pro moderní filologii“ 104, s. 208–229.
- Koriakowcowa E. I., 2021a, *Slovoobrazovatel'naya gibridizatsiya kak effekt yazykovoy manipulyatsii rossijskikh i pol'skikh internet-SMI*. In P. Kowalski (ed.), *Slowotwórstwo w przestrzeni komunikacyjnej*. Warszawa: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, s. 157–173.
- Koriakowcowa E. I., 2021b, *O tendencii k analitizmu v funkcionirovanii internatsional'nykh affiksov (na materiale russkogo, pol'skogo i cheshskogo internet-diskursa)*. „Prace Filologiczne“ [Warszawa] 76, s. 257–273.
- Lotko E., 1986, *Čeština a polština v překladatelské a tlumočnické praxi*. Ostrava: Profil.
- Martincová O., 1983, *Problematika neologismů v současné spisovné češtině*. Praha: Univerzita Karlova.
- Martincová O., Savický N., 1987, *Hybridní slova a některé obecné otázky neologie*. „Slovo a slovesnost“ 48, s. 124–139.
- Mejstřík V., 1965, *Tzv. hybridní složeniny a jejich stylová platnost*. „Naše řeč“ 48, s. 1–18.

- Mitter P., 2003, *Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině* (Acta Universitatis Purkynianae 95). Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně.
- Mitter P., 2008, *Hybridní složeniny s prvním komponentem domácího původu v současné češtině*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně.
- Nekula M., 2017, *Výpůjčka (přejímka)*. In P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny [NESČ]*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. Online: <https://www.czechency.org/slovník/VÝPŮJČKA>.
- Němec I., 1968, *Vývojové postupy české slovní zásoby*. Praha: Academia.
- Ohnheiser I. (ed.), 2003, *Komparacja współczesnych języków słowiańskich. I. Slowotwórstwo. Nominacja*. Opole: Uniwersytet Opolski.
- Onysko A., 2007, *Anglicisms in German: Borrowing, Lexical Productivity, and Written Codeswitching*. Berlin/New York: Walter de Gruyter.
- Pulcin V., Furiassi C., González F. R., 2012, *The lexical influence of English on European languages*. In C. Furiassi, V. Pulcini, F. R. González (eds.), *The Anglicization of European Lexis*. Amsterdam: John Benjamins, s. 1–24.
- Schmidt G. D., 1987, *Das Affixoid. Zur Notwendigkeit und Brauchbarkeit eines beliebigen Zwischenbegriffs der Wortbildung*. In Rainer Wimmer and Gisela Zifonun (eds.), *Deutsche Lehnwortbildung: Beiträge zur Erforschung der Wortbildung mit entlehnten WB-Einheiten im Deutschen*. Tübingen: Narr., s. 53–101.
- Stich A., 1971, *Neologismy v Havlíčkově publicistickém slohu*. „Naše řeč“ 54, s. 283–300.
- Svobodová D., 2001, *Problém formální adaptace lexikálních prvků cizího původu v české slovní zásobě*. „Jazykovědné aktuality“ 38, s. 70–75.
- Trávníček F., 1942, *O jazykové správnosti*. In: *Čtení o jazyce a poezii*. Praha, s. 105–128.
- Trávníček F., 1948, *Mluvnice spisovné češtiny*. Praha: Slovanské nakladatelství.
- Waszakowa K., 2003, *Przejawy tendencji do internacjonalizacji w systemach slowotwórczych języków zachodniosłowiańskich*. In I. Ohnheiser (ed.), *Komparacja współczesnych języków słowiańskich. I. Slowotwórstwo. Nominacja*. Opole: Uniwersytet Opolski, s. 78–102.
- Waszakowa K., 2005, *Przejawy internacjonalizacji w slowotwórstwie współczesnej polszczyzny*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Waszakowa K., 2019, *Internacjonalizacja w slowotwórstwie polszczyzny przełomu XX i XXI wieku jako przykład jednostronnych kontaktów językowych*. „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego“ 75, s. 179–193.
- Weinreich U., 1953, *Languages in contact*. New York: Publications of the Linguistic Circle of New York (1963, 2nd printing, The Hague, Mouton & Co.).
- Zemskaja E. A., Rudnik-Karwatowa Z., 2010, *Novyye yavleniya v slovoobrazovanii russkogo i pol'skogo yazykov na rubezhe KHKH–KHKHI vekov*. In: *Novyye yavleniya v slavyanskom slovoobrazovanii: sistema i funkcionirovaniye*. Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta, s. 212–219.